صندوق‌های قرض‌الحسنه «واقعی» کدامند؟

اشاره

بحث نظارت بانک مرکزی بر صندوق‌های قرض‌الحسنه، مدتی است که ذهن مسوولان نظام بانکی و دست‌اندرکاران صندوق‌های قرض‌الحسنه را به خود معطوف داشته و باعث بروز اختلاف نظرها و گفتگوهایی درباره این موضوع شده است. به این بهانه، به میان مردم رفتیم و همچنین، از متولیان یا به بیان بهتر، از اعضای هیات امنای صندوق‌های قرض‌الحسنه در این رابطه پرسیدیم و در سوی دیگر، از کارشناسان و مسوولان این امر در سازمان‌های ذیربط نیز پاسخ خواستیم.

مطلب حاضر، ضمن دادن پیش‌زمینه و تاریخچه‌ای کوتاه از این صندوق‌ها و سازمان‌های ذیربط، از شما خواننده عزیز دعوت می‌کند تا از نظریات گوناگون در رابطه با موضوع نظارت بانک مرکزی بر صندوق‌های قرض‌الحسنه آگاه شوید.

قرض‌الحسنه

سنت قرض‌الحسنه، نماد عینی نیت خیری است برای دستگیری از نیازمندانی که توانایی برآوردن بعضی از نیازهای مادی خود را ندارند، اما در زمره صدقه‌گیرندگان هم نیستند. این سنت حسنه، یکی از دستورات اکید حضرت حق برای یاری‌رسانی و نزدیکی قلوب و پیوند افراد جامعه می‌باشد.

این سنت الهی طی قرون و اعصار، در تمامی جوامع اسلامی و غیراسلامی جایگاه ویژه‌ای داشته است.

در ایران نیز این سنت پسندیده، سال‌هاست که اسباب همدلی و همبستگی بین مردم را فراهم آورده و در بسیاری از بحران‌ها، پل بین مستمندان و مستغنیان در شرایط متفاوت اقتصادی محسوب بوده است.

تاریخچه صندوق‌های قرض‌الحسنه

این عمل حسنه در ایران هم مثل اکثر کشورهای اسلامی ابتدایی ندارد و از دیرباز در بین مردم و خانواده‌ها مرسوم بوده و بدون هیچ آداب و ترتیبی و تنها برای رسیدن به قرب خداوندی جریان داشته است، تا این که در سال ۱۳۴۸ پیشنماز مسجد لرزاده تهران به کمک تنی چند از افراد خیر و توانای آن مسجد اقدام به افتتاح صندوق ذخیره جاوید نمود. این صندوق به نوعی اولین صندوق قرض‌الحسنه سازمانیافته در ایران محسوب می‌شود. در ابتدا پرداخت وام در آن صندوق به صورت بلاعوض صورت می‌گرفت، ولی پس از مدتی پرداخت وام به صورت قرض‌الحسنه، به‌منظور احیای این سنت الهی آغاز شد. پس از آن، صندوق‌های دیگری از این دست اقدام به فعالیت نمودند که صندوق اندوخته جاوید در بازار یکی از آنها می‌باشد. صندوق قرض‌الحسنه جاوید هم پس از این دو، سومین صندوقی است که در ایران به‌طور رسمی افتتاح شد. سپس صندوق امور خیریه «بانک نزول» توسط چند تن از افراد خیر تهران تاسیس شد. این صندوق به صورت یک موسسه تجاری ـ مالی و براساس قانون تجارت به ثبت رسید. متعاقباً صندوق‌های قرض‌الحسنه دیگری نیز در سایر شهرهای ایران به ثبت رسیدند که از جمله می‌توان از صندوق قرض‌الحسنه مرودشت در استان فارس یاد کرد که با عنوان «بانک اسلامی» تاسیس شد.

لازم به ذکر است که بعضی از این صندوق‌ها جایگاهی برای فعالیت‌های سیاسی ـ مذهبی در آن زمان نیز بودند[1].

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، شورای انقلاب در تاریخ ششم آذر ۱۳۵۸ به بانک مرکزی اجازه داد که مبلغ ۳۰ میلیارد ریال وام بدون‌بهره به صندوق‌های قرض‌الحسنه بدهد تا این صندوق‌ها براساس شیوه‌نامه مصوب شورای انقلاب به اعطای وام‌های کوچک صنعتی ـ خدماتی بپردازند[2].

صندوق‌های قرض‌الحسنه «واقعی» در شرایط اورژانس به داد مردم می‌رسند.

تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی از ۲۰۰ عدد تجاوز نمی‌کرد، اما از اواسط سال ۱۳۵۷ این صندوق‌ها رشد فزاینده‌ای یافتند، به‌طوری که در دهه پنجاه تعداد آنها از ۳۰۰۰ واحد گذشت و طبق آمار نه‌چندان دقیق بانک مرکزی، تا سال ۱۳۸۰ تعداد آنها در سراسر کشور به ۶۰۰۰ صندوق رسیده است.

در این زمان، دیگر صندوق‌های قرض‌الحسنه محدود به مساجد نبودند و در بازار و مناطق مختلف اقدام به فعالیت می‌کردند، و حتی نهادها و ادارات مختلف و دانشگاه‌ها نیز اقدام به برپایی صندوق‌هایی برای رفع حوایج مالی وابستگان خود می‌کردند. یکی از این نهادها، موسسه اعتباری

دانشگاه (ماد) است که در سال ۱۳۳۸ با سرمایه اولیه ده میلیون ریال تاسیس شد. موضوع این موسسه، کمک به فرهنگ و تقویت نیروی فعاله جوانان و تسهیل امکانات ادامه تحصیل دانشجویان و اعطای اعتبار یا کمک مالی به دانشجویانی بود که در موقع تحصیل امکانات مالی برای ادامه تحصیل نداشتند. اعطای اعتبارات از سوی این موسسه به دانشجویان به صورت وام بود و از طرف وام‌گیرنده باید مسترد می‌شد. مطابق گزارش‌های منتشره، این موسسه تا تاریخ مهرماه ۱۳۴۵ به بیش از ۹۷۰۰ نفر دانشجو وام داده بود.

وجود این میزان فرد خیر و اندوخته‌های بعضاً کلان این صندوق‌ها که بخش زیادی از منابع اقتصادی مملکت را دردست داشتند و در برخی شرایط هم به صورت انحصاری عمل می‌کردند، همراه با فقدان رقبایی همچون موسسات اعتباری و بانک‌های خصوصی و یکه‌تازی نسبی صندوق‌های مزبور از یک طرف و تحریک‌پذیری و سست‌عنصری برخی از متصدیان بعضی از این صندوق‌ها و بروز سوءاستفاده‌ها و تخلفات مالی بعدی به علت نبود نظام نظارتی تعریف شده و منظم باعث شد که در سال‌های ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ دولت اقدام جدی‌تری را نسبت به صندوق‌های قرض‌الحسنه در دستور کار قرار دهد. (این بخش از تمهیدات را در صفحات بعد همین شماره خواهید خواند.)

بانک مرکزی با صندوق‌های قرض‌الحسنه «واقعی» کاری ندارد و حتی از آنها حمایت هم می‌کند، ولی...

سازمان اقتصاد اسلامی

همزمان با روند رشد صندوق‌های قرض‌الحسنه، در سال ۱۳۵۸، سازمان اقتصاد اسلامی، به انگیزه ترویج بانکداری اسلامی با نام «بانک اسلامی ایران» توسط عده‌ای از سران مملکتی (همچون شهید بهشتی، شهید رجایی و...) تاسیس شد. اما در همان مراحل اولیه با موضوع ملی‌شدن بانک‌ها مواجه شد و نام آن به «سازمان اقتصاد اسلامی» تغییر یافت.

هدف سازمان اقتصاد اسلامی ـ برطبق اساسنامه آن ـ تحقق‌بخشیدن به کلیه عملیات اقتصادی و مالی با حفظ موازین شرعی و مقررات کشور از طریق اعطای وام مصرفی بدون بهره، سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اقتصادی در قالب معاملات اسلامی، افتتاح حساب جاری و قبول سپرده بدون بهره، انجام کلیه عملیات مجاز مالی و بازرگانی است. در اساسنامه این سازمان، اعطای کمک مالی بلاعوض به موسسات عام‌المنفعه، از قبیل صندوق‌های قرض‌الحسنه هم از جمله وظایف هیات‌مدیره ذکر شده است[۳].

سازمان اقتصاد اسلامی، در سال ۱۳۵۹، سمیناری را با مشارکت نمایندگان اکثریت صندوق‌های قرض‌الحسنه ترتیب داد و طی آن سمینار، نمایندگان صندوق‌ها ضمن بیان مشکلات و مسایل خود، روند عملکرد خود را با این سازمان یکسو کرده و تصمیم گرفتند که ضمن حفظ استقلال قانونی و شخصیت حقوقی، همگی به صورتی هماهنگ با سازمان اقتصاد اسلامی قدم بردارند.

در قبال این تصمیم، سازمان هم متعهد شد که در زمینه تهیه فورم‌ها و دفاتر و لوازم اداری و پرداخت وام و تامین کسری و آموزش و ارشاد و نظارت بر صندوق‌ها اقدام کند.

سازمان اقتصاد اسلامی، همچنین، اساسنامه‌ای را طی این دوران همکاری تنظیم نمود که طبق آن، صندوق‌های قرض‌الحسنه، به‌دودسته تقسیم می‌شوند:

۱) صندوق‌های قرض‌الحسنه مردمی.

۲) صندوق‌های قرض‌الحسنه خانوادگی، صنفی و اداری.

دسته اول، تحت پوشش سازمان اقتصاد اسلامی قرار دارند و نکات عمده اساسنامه آنها هم به تفصیل به شرح زیر می‌باشد: این موسسات به همت مجموعه‌ای از افراد معتقد و مومن و به منظور احیای سنت الهی قرض‌الحسنه تشکیل می‌شوند و جهت فعالیت مثبت و صحیح دارای شرایط زیر می‌باشند:

۱) دارای شخصیت حقوقی بوده و به نام صندوق‌های قرض‌الحسنه فعالیت می‌کنند.

۲) افراد و هیات امنا و هیات‌مدیره از افراد سرشناس و معتمد هر محل تشکیل شده است.

۳) دارای پایگاه مردمی بوده و باعث ترغیب و مشارکت عمومی در امور خیر می‌باشند.

۴) هیچگونه وجه یا سودی به هر عنوان مضاربه، سپرده و سایر موارد به افراد پرداخت نمی‌کنند.

۵) واسطه و مرجع معتمدی برای صاحبان سپرده و نیازمندان بوده و عامل پیونددادن پولداران خیر و نیازمندان آبرومند می‌باشند.

۶) هیچگونه شرطی در پرداخت وام از قبیل سپرده‌گذاری ـ برابر فتوای صریح مراجع ـ در اینگونه موسسات معمول نمی‌باشد.

۷) بخش عمده وجوه صاحبان سپرده به پرداخت وام اختصاص می‌یابد و میزان وام پرداختی به اشخاص در اینگونه موسسات به‌دلیل کثرت تقاضا محدود می‌باشد.

۸) هزینه اینگونه صندوق‌ها از طرف افراد خیر، تبرعات و یا دریافت حداقل مزدکار برابر فتاوای مراجع تامین می‌شود.

۹) موجودی افراد نزد صندوق دیداری بوده، هیات عامل در قبال آن مسوولیت شرعی و قانونی دارد.

مطابق اساسنامه تنظیمی از سوی سازمان اقتصاد اسلامی، اهدای جوایز غیرمعمول از قبیل وسایط نقلیه، سکه، منزل و همچنین، تبلیغات گسترده رسانه‌ای از سوی صندوق‌های قرض‌الحسنه مجاز نیست.

۱۰) اهدای جوایز غیرمعمول از قبیل وسایط نقلیه، سکه، منزل و تبلیغات گسترده رسانه‌ای در این موسسات معمول نمی‌باشد.

۱۱) اینگونه صندوق‌ها فاقد شعبه یا دارای شعبه‌ای در محدوده فعالیت جغرافیایی شهر و یا روستا می‌باشند.

۱۲) در حوادث غیرمترقبه مثل سیل، زلزله و... کانون فعالیت می‌باشند.

۱۳) برخلاف موسسات اعتباری که خدمات نسبت مستقیم با میزان موجودی و اعتبار مالی افراد دارد، در صندوق‌ها این نسبت معکوس بوده و ارایه خدمات به محرومان و نیازمندان واقعی بدون شرط موجودی و اعتبار مالی صورت می‌پذیرد.

۱۴) اعضای هیات امنا و هیات مدیره و برخی از پرسنل صندوق به‌طور رایگان در صندوق خدمت می‌نمایند.

۱۵) به‌دلیل نوع فعالیت، فاقد هرگونه فعالیت سیاسی می‌باشند.

۱۶) فعالیت اینگونه موسسات، تجسم عینی و واقعی مشارکت عمومی مبتنی بر مسایل شرعی و توصیه‌های قرآن می‌باشد.

۱۷) فعالیت اینگونه صندوق‌ها هیچگونه هزینه‌ای را به دولت و بودجه عمومی تحمیل نکند.

۱۸) عامل بسیار مثبت و کارآمدی در جهت مبارزه با ربا و رباخواری در جامعه می‌باشد.

۱۹) محلی برای جمع‌شدن معتمدین و متدینین برای انجام کار خیر می‌باشد.

۲۰) فعالیت اینگونه موسسات، شیوه اجرایی و اعمال آیات شریف ۱۹۷ سوره بقره، ۹۲ سوره آل عمران و ۲۲۵ سوره بقره باشد.

نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه

نظارت و بازرسی، فراهم‌آورنده اطلاعاتی مفید، شفاف، دقیق و بهنگام برای مدیریت علمی و اثربخش است. نظارت یک فرایند بررسی و تحقیق است که می‌بایست با بهره‌برداری از اصول علمی و پس از ایجاد هماهنگی با مدیریت سازمان یا دستگاه نظارت‌شونده، انجام پذیرد[۴]. هدف و فلسفه وجودی نظارت و بازرسی و کنترل هم افزون بر شفاف‌سازی، شناخت نقاط قدرت و ضعف، ارایه پیشنهاد برای اصلاح و ترمیم راهکارها و بهبود شیوه‌های عملیاتی است. و در نهایت این که، نظارت و کنترل، مقایسه و تطبیقی است بین «آنچه باید باشد» و «آنچه هست».

صندوق‌های قرض‌الحسنه، با توجه به نوع فعالیت، باید از هرگونه فعالیت سیاسی بدور باشند.

اما آنچه در این بحث برای ما مهم است، بحث پیرامون مفاهیم و تعاریف نظارت نیست، بلکه اینگونه مقدمات انگیزه‌ای است برای بررسی وضعیت نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه که از سال ۱۳۶۲ در دستور کار دولت قرار گرفته و واکنش‌های متفاوتی را برانگیخته است.

همانطور که قبلاً اشاره شد، در سال ۱۳۶۲ وزارت کشور بعد از مشاهده چند مورد تخلف، صندوق‌های قرض‌الحسنه را مکلف به دریافت مجوز قانونی برای ادامه فعالیت نمود و مبادرت به تعطیل‌کردن صندوق‌هایی کرد که از این امر مهم سرباز می‌زدند. اما موضوع به‌همین جا ختم نمی‌شد، چرا که صندوق‌های قرض‌الحسنه‌ای که به هر نحو پشت به جایی داشتند، از اطاعت از این دستور امتناع ورزیدند. بنابراین، در سال ۱۳۶۳ هیات وزیران تصویبنامه‌ای را گذراند که طبق آن، بانک مرکزی و وزارت کشور مکلف شدند تا بر عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه نظارت نمایند.

در سال ۱۳۶۶ و همزمان با محاکمه یکی از مسوولان صندوق‌های قرض‌الحسنه به اتهام دزدی و اختلاس در امر قرض‌الحسنه و چند نوع محاکمه دیگر از همین دست، اداره اطلاعات و دادستان عمومی صندوق‌های قرض‌الحسنه را تعطیل نمودند و زمان بازگشایی مجدد آنها را موکول به اعلام ثانوی کردند.

این کشمکش بین صندوق‌های قرض‌الحسنه و سازمان اقتصاد اسلامی از یک طرف، و دولتیان از طرف دیگر، همچنان ادامه دارد و در دور جدید، یعنی از سال ۱۳۸۰ مهندس طهماسب مظاهری، وزیر امور اقتصادی و دارایی نیز ضمن پیش‌کشیدن بحث نظارت بر بانک‌ها، به نهادهایی اشاره نمود که خارج از حیطه نظارت بانک مرکزی فعالیت می‌کنند. وی در نامه‌ای به دکتر عارف، معاون اول رییس‌جمهور نوشت: "... نهادهای پولی خارج از نظارت بانک مرکزی، با ناموفق‌کردن سیاست‌های پولی کشور، صدمه به ارزش پول ملی، رقابت ناسالم با نظام رسمی بانکداری و اعتباری کشور و برخی با زمینه‌سازی برای فساد و تطهیر پول، اقتصاد ملی را با خطرهای جدی روبرو می‌سازند..."

انتشار این نامه در مطبوعات باعث به‌وجودآمدن بحث‌ها و اظهارنظرهای گوناگونی شد که از همه آنها مهمتر، اظهارنظر مرحوم دکتر نوربخش، رییس کل وقت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران بود. او در واپسین روزهای سال ۸۰ در این رابطه گفت: "هدف، قانونمندکردن کار این موسسات است نه ازبین‌بردن آنان. مادامی که این موسسات خیریه و همینطور موسسات اعتباری در چارچوب قانون عمل کنند، مشکلی نیست، اما اگر آنها خارج از چهارچوب قدم بردارند، فعالیت آنان در گردش پولی خلل وارد خواهد کرد و دخالت در امور بانکی محسوب می‌شود."

به این ترتیب، بحث نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه بالا گرفت، تا به امروز که پس از بحث‌ها، بررسی‌ها و حتی آنطور که شنیده‌ایم، دعواها و اختلاف‌نظرها، موضوع ضرورت نظارت بر فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه به‌طور جدی در دستور کار مقامات و نهادهای اقتصادی و مالی کشور قرار گرفته و منجر به تدوین متن اولیه مقررات نظارت بر این صندوق‌ها شده است. لایحه مربوطه هم پس از بررسی در هیات دولت، برای طرح در مجلس و تصویب قانونی به مقامات قانونگذار تقدیم شده است.

براساس آنچه گذشت، ما ابتدا به‌میان مردم و صندوق‌های قرض‌الحسنه رفتیم تا نظر متصدیان این صندوق‌ها و مشتریان آنها را بدانیم (البته سخت‌ترین بخش این گزارش هم همینجا بود!)

سرعت کار صندوق‌های قرض‌الحسنه در اعطای وام، در مقایسه با سرعت بانک‌ها، مثل سرعت سیر نور در مقایسه با سرعت حرکت یک مورچه است!

صندوق‌های قرض‌الحسنه مردمی

خانم رییس یکی از شعب بانک‌هایی که قرض‌الحسنه هم می‌دهند، با ژست مخصوص مدیرهایی که حتی وقت سرخاراندن ندارند، گوشی تلفن را قطع کرد و با یک دهان پر از خنده عصبی، رو به زن و مرد جوانی کرد که مستاصل و خیره‌خیره به او زل زده بودند تا شاید معجزه‌ای شود و حرف دیگری غیر از «نه» از دهان این مسوول شعبه درآید و به آنان گفت: "عزیز من، دیگه واسه چی منتظرید؟ گفتم که هیچ دستوری نرسیده و تا اطلاع ثانوی وام نمی‌دیم. اگر هم بخوایم بدیم، هزار نفر جلوی شما هستند. مملکت قانون داره جانم. برید یک شعبه دیگه!"

مرد جوان خواست بگوید که "شما چندمین شعبه‌اید که..." ولی این بحث را بی‌فایده دید. پاسخ همان «نه» بود و موعد چک پیش‌پرداخت اجاره خانه‌اش هم نزدیک.

یکی از مشتریان بانک آنها را کنار می‌کشد و می‌گوید: "چرا سراغ صندوق‌های قرض‌الحسنه نمی‌ری؟" مرد با تعجب پرسید:

ـ چی!؟

ـ صندوق قرض‌الحسنه دیگه. ببینم در بازار آشنایی داری؟

ـ خوب، آره یکی دوتایی...

ـ خوب دیگه، برو آنجا بگو همون دوروبر ضامنت بشن، از یک صندوق قرض‌الحسنه وام بگیر. اینا به تو وام‌بده نیستن.

نور امیدی بود. مرد جوان دست همسرش را گرفت و با عجله از بانک خارج شد. زن جوان هنگام خارج‌شدن از شعبه فکر کرد که: حتماً خانم رییس در موقع ازدواج، خانه اجاره‌ای نداشته که به وام احتیاج حیاتی پیدا کند.

این روزها بزرگترین و بهترین از هر صنفی را می‌توان در بازار بزرگ تهران ـ مهد تجارت ایران ـ پیدا کرد، حتی بانک‌ها هم در این منطقه وجهه و صورت دیگری به‌خود می‌گیرند، و صندوق‌های قرض‌الحسنه نیز از این قاعده مستثنا نیستند. ما هم همان منطقه را برای مصاحبه با مسوولان این صندوق‌ها برگزیدیم.

در وصف حال و هوای این صندوق‌ها می‌توان گفت که با وجود داشتن تفاوت‌های جزیی در ظاهر و اندازه ملک، همگی مانند هم هستند و حتی شیوه‌های پرداخت آنها نیز فرق چندانی با هم نمی‌کند. محیطی با باجه‌های مختلف مانند بانک‌ها: چند میز با چند رایانه و کارمندانی که گاهی بین میزها در رفت‌وآمدند و مهمتر از همه، خیل نیازمندانی که هرکدام در مرحله‌ای از گرفتن وام هستند.

مسوولان صندوق‌های قرض‌الحسنه با نظارت بانک مرکزی موافقند، اما با مشارکت و هماهنگی خودشان.

ساختار سازمانی صندوق‌ها متشکل از ۱۶ تا ۱۸ نفر عضو هیات‌مدیره است که سرمایه‌گذاران اولیه نیز محسوب می‌شوند و همچنین، جورکشان به قول خودشان کسری‌ها و پرداخت‌های معوقه و معلقه آخر سال. پیش هرکدام که می‌روی، همانطور که از خوش‌حسابی مشتریان تعریف می‌کند و از حسن‌نیتشان، یک دسته‌چک و حواله هم درمی‌آورد که مربوط به کسانی است که به نوعی در بازپرداخت وام درمانده‌اند. مبالغ این چک‌ها و حواله‌ها آنقدر ناچیز است که به قول یکی از مسوولان، روی رفتن و وصول‌کردن آنها نیست.

در هر روز هفته، یک تا دو نفر از آنان برای رتق‌وفتق امور وام‌بگیران ساعاتی را در محل صندوق می‌گذرانند. در صندوق‌های قرض‌الحسنه اگر سوزن بیندازی، پایین نمی‌آید. البته ناگفته نماند که تنها منبع سرمایه‌ای این صندوق‌ها اعضای هیات‌مدیره نیستند، بلکه این صندوق‌ها سپرده‌های مردمی را هم به‌عنوان قرض‌الحسنه نزد خود نگهداری می‌کنند.

همه آنها دسته‌برگه‌هایی دارند که بسته به اعتبار و بزرگی صندوق، در بین کاسبان بازار از اعتبار برخوردار می‌باشند و کاسبانی که در سایه اعتماد و اطمینان با هم تجارت و معامله می‌کنند، علیرغم این که می‌دانند این دسته‌برگه‌ها ضمانت اجرای کیفری ندارند، اما باز هم آنها را مورد استفاده قرار می‌دهند. ناگفته نماند که در بعضی از همین صندوق‌ها، این دسته برگه‌ها مشکلاتی را هم به‌وجود آورده است.

برای وام‌گرفتن تنها کافی است که یک معرف داشته باشی که مورد قبول یکی از اعضای هیات‌مدیره باشد. اگر معرف یکی از اعضای هیات‌مدیره باشد که فبها و در اینصورت، پس از حداکثر نیمساعت، صاحب وامی. این سرعت، در مقابل سرعتی که بانک‌ها در پرداخت وام‌های قرض‌الحسنه دارند، مثل نسبت سرعت نور به سرعت حرکت مورچه است. این تعارف ندارد. ما به چشم خودمان دیدیم که در عرض نیمساعتی که در یکی از این صندوق‌های قرض‌الحسنه برای مصاحبه نشسته بودیم، وام سه نفر از مراجعان به راحتی و بدون هیچ دغدغه‌ای کارسازی شد.

به‌هرحال، به این صندوق‌ها و مشتریانشان مراجعه کردیم و نظرشان را در رابطه با نظارت بانک مرکزی بر صندوق‌های قرض‌الحسنه پرسیدیم. مسوولان صندوق‌ها تقریباً با نظارت بانک مرکزی مخالفند و همه آنها سازمان اقتصاد اسلامی را برای نظارت بر صندوق‌ها صالح می‌دانند. البته بعدها فهمیدیم که این هماهنگی و یکپارچگی، به‌دلیل همان جلسات هفته‌ای یک بار در سازمان اقتصاد اسلامی است.

یکی از مسوولان این صندوق‌ها واقع در خیابان پانزدهم خرداد در رابطه با این موضوع می‌گوید: ما با نظارت بانک مرکزی موافقیم، اما با مشارکت خودمان؛ یعنی چنانچه قرار است که برای ما تصمیم گرفته شود، انتظار ما این است که هدف و برنامه‌اش را با ما هماهنگ کنند، نه این که در پشت درهای بسته برای ما تصمیم بگیرند. ما هم مشکلاتی داریم که حل آنها با مشارکت بانک مرکزی و ناظران آن امکان دارد. اما چنانچه نظارت بانک مرکزی تبدیل به دخالت در امور صندوق‌های قرض‌الحسنه شود، ما با آن مخالفیم و آنوقت خود بانک مرکزی هم باید بیاید و پاسخگوی نیازهای مردم باشد.

او ادامه می‌دهد: همانطور که می‌دانید، ما تحت نظر سازمان اقتصاد اسلامی اداره می‌شویم و این سازمان را هم به‌عنوان مادر تمام صندوق‌ها قبول داریم و بانک مرکزی هم می‌تواند این سازمان را مرجع قرار دهد و به حرف آن رجوع کند.

وی در ادامه افزود: قصد ما از اینجابودن، انجام عمل خیر است و قصد دخالت در امور بانکی را هم نداریم و این در حالیست که موجودی ما به اندازه‌ایست که می‌توانیم یک بانک خصوصی تاسیس کنیم. ما در این صندوق کار اورژانسی انجام می‌دهیم و مثل بانک‌ها برای پرداخت وام به مردم آنها را معطل نمی‌کنیم. از آنجاکه ما هرگز مبالغ سپرده‌ها و سرمایه صندوق را نزد خود نگاه نمی‌داریم و در بانک‌های مختلف هم صاحب حساب هستیم، آنقدر میزان موجودیمان بالاست که بانک‌های طرف حسابمان بابت عملیات بانکی از ما کارمزد دریافت نمی‌کنند. پس اتهاماتی از قبیل پولشویی و دخالت در امر تورم اقتصادی هم بر ما وارد نیست. ما ادعا می‌کنیم که تنها صندوقی هستیم که علیرغم این که هزینه‌هایمان بالاست، حتی ریالی از سپرده‌های مردم استفاده نکرده‌ایم و این در حالیست که با تمام تلاشی که می‌کنیم و همراهی با مردم در بازپرداخت وامشان، باز هم هرساله ۴ تا ۵ میلیون تومان معوقه یا معلق داریم، چون بسیاری از افراد واقعاً استطاعت پرداخت بدهیشان را ندارند.

مسوولان صندوق‌های قرض‌الحسنه از نظارت بانک مرکزی استقبال می‌کنند، اما نگران دخالت‌های بعدی هستند.

وی در پایان این گفتگو خطاب به مسوولان بانک مرکزی افزود: کاری نکنید که فشار کاذب شما بر صندوق‌ها، باعث بسته‌شدن آنها شود، چون این کار یک عمل مستحبی است که در راه رضای خدا و برای خدمت به خلق خدا انجام می‌شود و چنانچه بسته شود، هر کسی که مسوولیت تعطیلی آن را بر عهده داشته باشد، اول در پیشگاه خداوند باید جوابگو باشد.

یک مسوول دیگر از صندوق‌های قرض‌الحسنه در پاسخ به نظرخواهی ما در مورد نظارت بانک مرکزی چنین گفت: بانک مرکزی به دوگونه می‌تواند بر ما نظارت نماید: یا این که در کارمان دخالت کند، یا این

که نظارت نماید. ما با نظارت مخالفتی نداریم، اما معمولاً آنچه انجام می‌دهند، دخالت است. و اگر چنین شود، مابسته می‌شویم. عملکرد بعضی از صندوق‌ها که بابت قرض‌الحسنه کارمزد دریافت می‌کنند، همسو با بانک مرکزی می‌باشد، ولی ما کار بدون کارمزد انجام می‌دهیم و کارمان هیچ ربطی به بانک مرکزی پیدا نمی‌کند. و اگر قرار باشد که با دخالت و نظارت بانک مرکزی، ناگزیر به گرفتن ربا یا کارمزد ـ به هر صورتی ـ شویم، نه تنها ما که هیچ صندوقی زیربار نخواهد رفت.

وی افزود: اگر قرار است که جلوی صندوق‌های قرض‌الحسنه گرفته شود، بهتر است که این کار از موسسات مالی و صندوق‌های بسیجی شروع شود. ما خواهش می‌کنیم که ما را پای این صندوق‌ها و موسسات نبرید. وی ادامه داد: چنانچه بانک مرکزی نگران گردش پولی هم باشد، باید عرض کنم که ۶۰ تا ۷۰ درصد از سرمایه و پول این صندوق‌ها در حساب‌های جاری بانک‌ها است.

قرض‌الحسنه یک کار مردمی است و اگر وارد سیستم دولتی شود، افراد خیّر به این کار مبادرت نخواهند کرد و دیگر کار قرض‌الحسنه تمام می‌شود.

وی همچنین، در پاسخ به این شایعه که بعضی از صندوق‌ها با پول سپرده نزد خویش کار می‌کنند و این که آیا این کار ضرر اقتصادی به‌مملکت وارد می‌کند یا خیر؟ اظهار داشت: هیات امنای صندوق‌ها به دو صورت برای صندوق سرمایه‌گذاری می‌کنند: یکی اینکه، یک سرمایه ثابت بدهند و بگویند با همین پول کار کنید و مابقی را خودتان دربیاورید، یا این که به صورت ثلث مال و سهم امام مبلغی را به صندوق پرداخت نمایند. در صورت اول، این کار غیرصلاح نیست و مثل آن می‌ماند که یک نفر با پول خود کار کند و مانعی هم ندارد. اگر قرار است که کسی تورم به‌وجود بیاورد، عامل آن خود بانک‌ها هستند که با پرداخت رشوه می‌توان از مدیران آنها وام‌های سنگین گرفت.

عضو هیات مدیره یکی از صندوق‌های قرض‌الحسنه تهران که اعتبار و شهرت فراوانی هم دارد، در رابطه با موضوع مزبور گفت: اگر موضوع فقط نظارت است، ما با آن هیچ مشکلی نداریم، بیایند و نظارت کنند. ما کار غیرقانونی نمی‌کنیم و حتی یک ریال از کسی به‌عنوان کارمزد هم دریافت نمی‌کنیم. اما از آنجا که موضوع به نظارت ختم نمی‌شود و به دخالت کشیده می‌شود، لذا این کار منجر به اختلال در کار ما می‌شود و ما دیگر نمی‌توانیم آن سرویس قبل را به مردم بدهیم و درنتیجه، از آن صرفنظر می‌کنیم. وی افزود: بانک مرکزی اگر می‌خواهد بر کار صندوق‌ها نظارت کند، باید برود از صندوق‌هایی شروع کند که علناً درصدهای کلان به جای کارمزد از مردم می‌گیرند، نه از ما که هیچ دخالتی در امور بانک نداریم.

مسوول یکی دیگر از صندوق‌های قرض‌الحسنه بازار که به‌طور خصوصی و با سرمایه‌ای محدودتر از دیگران کار می‌کند، می‌گوید: ما کلاً با نظارت بانک مرکزی مخالفیم، چون وقتی قرار می‌شود که دولت بر چیزی نظارت کند، درواقع، در آن دخالت می‌کند و از آنجا که عمل صندوق ما یک عمل کاملاً غیرانتفاعی است و به بانک مرکزی مربوط نمی‌شود، لذا چنانچه این طرح تصویب شود، درِ این مکان را می‌بندیم و برای انجام امور خیریه دست به کارهای دیگر می‌زنیم. وی اضافه می‌کند که این صندوق، هیچ چیزش متعلق به ما نیست و ما فقط بانیان خیر برای رفع مشکلات و حاجات مردم هستیم و اصلاً قصد نداریم که بانک باشیم. اگر قرار شود که در کارمان از طرف بانک مرکزی خللی پیش بیاید، دیگر به این کار ادامه نخواهیم داد و خود بانک می‌تواند بیاید و امور را به‌دست بگیرد و جواب مردم را بدهد.

به‌گفته یکی از مشتریان این صندوق که خود فرد بی‌بضاعتی هم نبود و آمده بود تا برای دیگری ضامن شود، سرعت پرداخت وام از طرف این صندوق‌ها خیلی بیشتر از بانک است و آن بوروکراسی اداری را هم طی نمی‌کند. همینقدر که هیات امنا یا هیات‌مدیره صندوق‌ها بدانند که نیاز شخص مشروع است، وام را به وی پرداخت می‌کنند و در بازپرداخت آن هم خیلی با وی کنار می‌آیند. و این خیلی راهگشاست و در امور اقتصادی سرعت ایجاد می‌کند. وی در ادامه گفت: چنانچه دولت دخالت کند (چون معمولاً نظارت دولت، یعنی دخالت) آنوقت اکثر این صندوق‌ها تعطیل می‌کنند و این حرکت، یعنی خوابیدن بازار، چون بانک‌ها نمی‌توانند چنین سرعتی را در کارگشایی از مردم اعمال کنند.

یکی دیگر از مشتریان یکی از صندوق‌های قرض‌الحسنه در این زمینه می‌گوید: تمام مشکلات از آنجا شروع می‌شود که مردم دیگر اعتمادی به دولت ندارند، چون در دولت فرهنگ نظارت وجود ندارد و آنچه وجود دارد، دخالت است و تا به‌حال در نظر افکار عمومی اینطور جاافتاده که گرفتن تسهیلات از بانک‌ها و دوایری که زیرنظر بانک مرکزی کار می‌کنند، جز کاغذبازی و سنگ‌انداختن جلوی پای مشتریان نیازمند و گرفتار نیست. وی افزود: درنظر بگیرید شخصی که امروز می‌خواهد همسر مریضش را از بیمارستان بیرون بیاورد، یا کسی که دارد سقف خانه‌اش بر سر فرزندانش فرومی‌ریزد، و یا خیلی از مسایل ضروری که ممکن است برای هر کسی پیش بیاید، این شخص نمی‌تواند منتظر کاغذبازی‌ها و بررسی‌های درازمدت بانک‌ها شود. چنین شخصی ضرورتاً به پول نیاز فوری دارد و شاید بعدها هم در بازپرداخت آن قادر به پرداخت بابهره نباشد. اکنون تنها نهادهایی که به این نوع از مردم با سهل‌ترین امکانات وام می‌دهند، همین صندوق‌های قرض‌الحسنه هستند که اگر بسته شوند، خیل عظیمی از مردم سرگردان و مستاصل می‌شوند.

وی سپس به عنوان یک راهکار به این نکته اشاره می‌کند که یا به یک سازمان مثل سازمان اقتصاد اسلامی قدرت اجرایی بیشتری بدهند تا بتواند نظارت از نوع خود صندوق‌ها را بر آنها بعمل آورد، یا در سیستم کاری بانک‌ها تجدیدنظر شود.

بیشتر صندوق‌های قرض‌الحسنه برخلاف مصوبات، اقدام به افتتاح حساب جاری و توزیع دسته‌برگه‌هایی به‌عنوان «چک» کرده‌اند.

او می‌گوید: چرا باید یک مشتری بانک، با زدوبندهای اداری، بتواند تا سقف‌های باورنکردنی از بانک‌ها وام بگیرد، اما یک عروس و داماد برای گرفتن وام ازدواجشان ماه‌ها در نوبت بمانند و عقدنامه به‌دست از این بانک به آن بانک بروند؟ باید تبعیض‌هایی از این نوع برداشته شود و شیوه ارتباطی و کارگشایی بانک‌ها سهل‌تر شود.

همانطور که گفته شد، گروهی دیگر از صندوق‌های قرض‌الحسنه، آنهایی هستند که تحت پوشش سازمان اقتصاد اسلامی نیستند و به نهادهای دیگری وابسته‌اند. این صندوق‌ها ظاهراً در بازار پولی و بانکی کشور فعال هستند و به‌نظر می‌رسد که هدف

بانک مرکزی هم نظارت بر این دست از صندوق‌های قرض‌الحسنه می‌باشد.

مسوول طرح توسعه یکی از این صندوق‌ها در این زمینه می‌گوید: ما به دستور شخص مقام معظم رهبری و با این شعار که «در قلب هر ایرانی، یک بسیجی وجود دارد» مبادرت به توسعه صندوق‌هایمان در سطح جامعه و برای عموم کرده‌ایم و الان هم مدارکمان حاضر است و سلسله مراتب لازم برای تبدیل‌شدن به موسسه اعتباری و مالی را طی کرده‌ایم. بنابراین، با نظارت بانک مرکزی مشکلی نداریم و سیاست‌های آن را با خودمان همسو می‌بینیم.

معاون شعبه صندوق قرض‌الحسنه دیگری از این گروه صندوق‌ها می‌گوید: زور دولت به ما نمی‌رسد و ما با پشتوانه محکمی حرکت می‌کنیم و با نظارت بانک مرکزی هم مخالف نیستیم، اما با دخالت آن مخالفیم.

مسدودکردن سپرده و اعطای دو تا سه‌برابر سپرده به عنوان قرض‌الحسنه پس از چند ماه، مورد تایید اکثریت فقها نیست و این کار را خلاف شرع و ربوی می‌دانند.

در سازمان اقتصاد اسلامی

در راستای این نظریات، برآن شدیم تا با یکی از مسوولان صندوق‌های قرض‌الحسنه در سازمان اقتصاد اسلامی هم گفتگویی داشته باشیم تا به عنوان یک فرد مسوول از نظریاتش مطلع شویم.

همانطور که در بالا درباره تاریخچه سازمان اقتصاد اسلامی توضیح داده شد، هدف اصلی این سازمان، هماهنگی و ارشاد صندوق‌های قرض‌الحسنه زیر پوشش خود است.

مسوول صندوق‌های قرض‌الحسنه در سازمان اقتصاد اسلامی، علیرغم مشغله زیاد، با تأنی و حوصله و با ارایه مدارکی دال بر صحت گفته‌هایش، مصاحبه را آغاز کرد. وی ضمن ارایه تاریخچه‌ای از نحوه تشکیل سازمان اقتصاد اسلامی و ارایه اساسنامه صندوق‌های قرض‌الحسنه،آنها راچنین تعریف می‌کند:صندوق‌های قرض‌الحسنه براساس احیای سنت‌اسلامی پایه‌ریزی شده‌اند و افراد معتقد و مومن برای جلوگیری و مبارزه با ربا، مبلغی از مال خود را در صندوق‌ها می‌گذارند تا صرفاً برای رفع حاجات مردم صرف شود و معمولاً هم این عمل در مساجد و خارج از بوروکراسی اداری بانک‌ها صورت می‌گیرد. برای استفاده از منابع این صندوق‌ها هم معمولاً یک معرف لازم است و هیچ کارمزدی هم دریافت نمی‌شود.

این مسوول در مورد هدف و نحوه حمایت صندوق‌های قرض‌الحسنه تحت پوشش سازمان چنین ابراز کرد: یکی از اهداف این سازمان، احیای این سنت الهی و حمایت از آن به منظور ایجاد سلامت و جلوگیری از تخلفات این صندوق‌ها بود. تلاش‌های سازمان در این زمینه نیز ایجاد امکانات وام‌دهی برای صندوق‌های فقیرتر در شهرها و روستاهای محروم کشور و نیز تامین کسری بودجه صندوق‌ها و نظارت بر صندوق‌ها و تسهیلات و... می‌باشد. وی اضافه می‌کند که این تقاضای خود صندوق‌هاست که سازمان بر آنها نظارت داشته باشد. وی سپس از میان یک زونکن، طوماری از طرف صندوق‌های قرض‌الحسنه بزرگ و کوچک استان یزد را ارایه می‌کند دال بر صحت گفته‌های خویش.

وی سپس نحوه نظارت سازمان اقتصاد اسلامی بر صندوق‌ها را چنین تشریح می‌کند: در سازمان اقتصاد اسلامی، یک واحد هماهنگی وجود دارد که از اعضای هیات‌مدیره خود صندوق‌های قرض‌الحسنه انتخاب شده‌اند و کاری که می‌کنند، کاملاً غیرانتفاعی است. هرکدام از این اعضا، مسوول تخلفات صندوق‌های یک استان کشور می‌باشد و طی سفرهایی به آن استان‌ها، نظارت بر عدم‌انحراف آن صندوق‌ها می‌نمایند و چنانچه تخلفی را مشاهده نمایند، مبادرت به ارشاد و در نهایت قطع همکاری آن صندوق با سازمان می‌کنند. وی می‌افزاید: ما درست براساس فتاوای مراجع تقلید عمل می‌کنیم و متخلفان را از یاری خود محروم می‌کنیم.

مسوول صندوق‌های قرض‌الحسنه سازمان اقتصاد اسلامی نظر خود و در نهایت نظر این سازمان را در رابطه با شایعه تجارت صندوق‌های قرض‌الحسنه با سپرده‌های مردم چنین ابراز می‌دارد: در مورد تجارت با سرمایه صندوق‌ها که توسط خود امنا تشکیل شده است، ما ایرادی نمی‌بینیم و اشکال شرعی هم ندارد، چون سرمایه مال خود طرف است و ما همانطور که نمی‌توانیم از وی بخواهیم که صندوق تشکیل دهد، نمی‌توانیم از وی بخواهیم که با پولش چه کند. اما در رابطه با سرمایه‌های سپرده مردمی به‌نظر می‌رسد که چنین کاری عملی نباشد، چون اگر کسی سرمایه صندوق را به‌کار بزند، توانایی وام‌دهی‌اش کم می‌شود و خیلی زود برملا می‌شود.

این شخص در مورد نظارت بانک مرکزی بر صندوق‌ها هم گفت: قرض‌الحسنه یک کار مردمی است و اگر وارد سیستم دولتی شود، افراد خیّر به این کار مبادرت نخواهند کرد و دیگر کار قرض‌الحسنه تمام می‌شود، چون برای یک فرد خیّر کاری ندارد که برای انجام‌کار خیر به شیوه‌های دیگری مبادرت ورزد. اما این کار به ضرر مردم تمام خواهد شد.

وی در ادامه سخنانش به صندوق‌های قرض‌الحسنه متخلف اشاره کرد و بدون آن که از آنان به اسم یاد کند، ضمن ارایه نامه‌ای به خط حضرت امام خمینی (ره) گفت: فرمایش صریح حضرت امام و بقیه مراجع تقلید در مورد صندوق‌های قرض‌الحسنه این است که صندوق‌ها حق چندبرابردهی یا پرداخت وام از طریق سپرده‌گذاری را ندارند و اصلاً به‌طور کلی، پرداخت وام از طریق صندوق‌های قرض‌الحسنه هیچ شرطی ندارد و چنانچه داشته باشد، ربا محسوب می‌شود و دیگر کار قرض‌الحسنه نیست. وی سپس با اشاره به این موضوع که متخلفان از این امور کاملاً مشهودند، خواستار جلوگیری از طریق دولت شد.

اگر صندوقی متخلف باشد و نتواند یا نخواهد خودش را با سیاستگذاری بانک مرکزی وفق دهد، همان بهتر که تعطیل شود، ما خوشحال هم می‌شویم.

مصاحبه با یک کارشناس ارشد امور بانکی

نظریات و گفته‌های کسانی که به هر صورتی با موضوع صندوق‌های قرض‌الحسنه و نظارت بانک مرکزی بر این صندوق‌ها ارتباط داشتند، ما را بر آن داشت تا با مقام مسوولی هم تماس بگیریم و از نحوه نظارت و چگونگی ایجاد این انگیزه نسبت به صندوق‌های قرض‌الحسنه دربانک مرکزی آگاه شویم.

از این رو، با آقای ابراهیم درویشی، کارشناس ارشد امور بانکی که فحوای کلامش حکایت از عزم جزم مقامات مسوول برای پایان دادن به نابسامانی‌ها

و تخلفات صندوق‌های قرض‌الحسنه دارد، به گفتگو نشستیم. متن این مصاحبه از نظرتان می‌گذرد:

؟ / آقای درویشی! خواهشمند است در مورد انگیزه نظارت بانک مرکزی بر صندوق‌های قرض‌الحسنه توضیح بدهید و بگویید چطور شد که بانک مرکزی به فکر نظارت بر این صندوق‌ها افتاد؟

□ موضوع صندوق‌های قرض‌الحسنه، نیاز به ذکر تاریخچه دارد. به موجب قانون پولی و بانکی مصوب ۱۳۵۱، تنظیم سیاست‌های پولی و اعتباری به عهده بانک مرکزی می‌باشد و به موجب مفاد این قانون، هر موسسه‌ای که واسطه وجوه بین مردم و بانک باشد، مشمول این قانون می‌شود.

صندوق‌های قرض‌الحسنه، قبلاً به صورت صندوق‌هایی در کنار مساجد و بعضاً در بازار بودند و افراد با سپردن وجوهی در این صندوق‌ها، نیازهای ضروری افراد نیازمند را تامین می‌کردند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، چون حس تعاون و نوعدوستی زیادتر شد، خود تعاون هم در بین مردم بیشتر شد. این موسسات به‌خاطر رفع نیاز مردم مورد تایید بودند و با توجه به حجم اندک عملیات آنها، خللی در نظام پولی و مالی ایجاد نمی‌کردند. به‌همین دلیل، با توجه به افزایش این صندوق‌ها، هیات وزیران در سال ۱۳۶۳ نظارت بر آنها را به‌عهده بانک مرکزی و وزارت کشور گذاشت و به همین منظور هم آیین‌نامه‌ای توسط شورای پول و اعتبار تصویب و به صندوق‌های قرض‌الحسنه ابلاغ شد.

اما در سال ۱۳۷۰ طبق مصوبه هیات وزیران، نظارت بانک مرکزی بر صندوق‌های قرض‌الحسنه لغو شد و از آن تاریخ به بعد، بانک مرکزی هیچ نظارتی بر صندوق‌ها نداشت و صدور مجوز و نظارت هم به نیروی انتظامی واگذار شد. از آن پس، به علت نبود نظارت تخصصی در فاصله سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۱ تعداد این صندوق‌ها روبه‌فزونی گذاشت و اکنون بالغ بر ۶۰۰۰ صندوق قرض‌الحسنه وجود دارد.

در سال ۱۳۷۵، گروهی با ارایه این برنامه که سپرده‌گذار مبلغی را به صندوق بسپارد و پس از شش ماه از گذشت این سپرده، دو تا سه برابر سپرده، وام دریافت کند، شروع به کار کردند. نظر به این که منابع صندوق‌ها همواره یک‌سوم مصارف آنها بود، لذا این صندوق‌ها پس از گذشت مدتی دچار بحران و ورشکستگی می‌شدند و حتی قادر به پرداخت اصل سپرده‌ها نبودند. از نمونه این صندوق‌ها در شهرستان‌های بجنورد، مشهد، زاهدان، آذربایجان، تهران و... را می‌توان نام برد. افراد موسس این صندوق‌ها اکثراً افرادی فاقد دانش و آگاهی کافی از مسایل پولی و بانکی بودند و حتی هیچیک از ریسک‌های بانکی را نمی‌شناختند، بنابراین، دچار بحران شدند.

عده‌ای دیگر سپرده‌ها را مورد سوءاستفاده قرار می‌دادند، به این صورت که ۳۰ تا ۴۰ درصد از کل سپرده‌ها را به صورت وام پرداخت می‌کردند و بقیه آن برای خرید خانه، آپارتمان، خودرو و اوراق مشارکت مورد سوءاستفاده قرار می‌گرفت. عده‌ای هم با سپرده‌های مردم اقدام به خرید اموال غیرمنقول مثل ملک و یا اموال منقول مثل انواع اجناس در بازار می‌کردند و با احتکار آن، موجبات تورم را در کشور فراهم می‌آوردند. نمونه بارز آن هم بورس‌بازی زمین و مسکن بود.

***ابراهیم درویشی:** ما تصمیم خود را گرفته‌ایم و تا آخرین نفس ایستاده‌ایم تا برای همیشه به تخلفات پایان بدهیم.*

بعد در بازرسی‌های بعمل‌آمده مشاهده شد که برخی از محل وجوهات مردم تا ۲۵۰ دستگاه آپارتمان خریداری نموده‌اند و صندوق دیگری ۴۰۰۰ دستگاه خودرو خریداری کرده بود و به افراد متوسط جامعه به اقساط واگذار می‌کرد که این عمل مغایر با اهداف اولیه کمک بود.

عده‌ای دیگر هم به رسم قرعه‌کشی و لاتاری، و در نهایت، برنده‌ساختن بستگان درجه یک خود یا حتی اشخاص فاقد هویت حقیقی، مبادرت به بالاکشیدن سپرده‌های مردم می‌کردند. متاسفانه اکثر صندوق‌های قرض‌الحسنه برخلاف مصوبات اقدام به افتتاح حساب جاری و توزیع دسته برگه‌هایی به‌عنوان چک بین مردم کرده‌اند و افراد شیاد با این چک‌ها اقدام به خرید کالا و غیره نموده و بعضاً به علت نداشتن مجازات کیفری، از کیفر مصون می‌ماندند.

برخی دیگر به اسم ائمه طاهرین اقدام به عملیات بانکی ربوی و پرداخت سود حتی تا سقف ۳۶ درصد به سپرده‌گذاران نموده‌اند. بعضی از افراد هیات‌مدیره هم بیش از یک میلیون تومان حقوق می‌گیرند و وام‌های کلانی را به مدیرعامل و بستگان آنها اختصاص می‌دهند.

در نهایت، با توجه به ورشکستگی تعدادی از صندوق‌ها و ازبین‌رفتن سپرده‌های مردم و فقدان دستگاه نظارتی متخصص ناظر بر عملکرد این صندوق‌ها، هیات محترم وزیران به موجب مصوبه ۸۱/۹/۱۱ نظارت بر کلیه سازمان‌ها، موسسات و... را که کار پولی و بانکی می‌کنند، برعهده بانک مرکزی گذاشت و به موجب بند ۴ ماده ۱۶ این مصوبه، احراز صلاحیت تخصصی موسسان این صندوق‌ها و موسسات اعتباری هم به عهده بانک مرکزی می‌باشد. باز به موجب همین قانون، از ابتدای سال ۸۲ کلیه موسسات پولی و بانکی و صندوق‌های قرض‌الحسنه موظفند که پس از دریافت تاییدیه صلاحیت تخصصی از بانک مرکزی، جهت اخذ مجوز به نیروی انتظامی مراجعه و سپس صندوق را به ثبت رسانده و فعالیت کنند. در همین راستا، بانک مرکزی هم اساسنامه تیپ و آیین‌نامه‌ای را برای تصویب به شورای پول و اعتبار ارایه نمود.

از سوی دیگر، بانک مرکزی لایحه قانونی تنظیم بازار غیرمتشکل پولی را تهیه و به مجلس شورای اسلامی ارایه کرده تا پس از تصویب، نظارت کاملتر و دقیق‌تری بر اینگونه موسسات و صندوق‌های قرض‌الحسنه داشته باشد و عملاً اینگونه موسسات را قانونمند نماید. امیدواریم که این لایحه که قید یک فوریت آن به تصویب رسیده، در صحن علنی، مطرح و کلیات آن تصویب و جهت اجرا ابلاغ شود.

؟ / آیا می‌دانید که بسیاری از صندوق‌های قرض‌الحسنه، با نظارت دولت مخالفند و این کار را نظارت نمی‌دانند، بلکه دخالت می‌دانند؟ در این رابطه چه نظری دارید؟

□ لازم است تذکر دهم که بانک مرکزی کراراً از طریق رسانه‌های گروهی اعلام کرده است که با صندوق‌های قرض‌الحسنه «واقعی» که صرفاً سپرده قرض‌الحسنه را جذب می‌کنند و به افراد نیازمند، بدون تعهد و مسدودنمودن سپرده‌های آنان، وام پرداخت می‌نمایند، مخالف نیست، بلکه این صندوق‌ها را که سنت نبوی قرض‌الحسنه را اجرا می‌کنند، مورد حمایت هم قرار می‌دهد. ولی با صندوق‌هایی که به نام

قرض‌الحسنه سپرده‌های مردم را مورد آسیب قرار می‌دهند و به نظام پولی و بانکی آسیب رسانده و موجب تورم می‌شوند، شدیداً مقابله خواهد کرد و اینگونه صندوق‌ها مکلفند تا پایان زمان تعیین‌شده ۸۲/۱۱/۹ عملکرد خود را با سیاست‌های پولی و مصوبات شورای پول و اعتبار تطبیق دهند، در غیر اینصورت، با آنها برخورد قانونی خواهد شد. مضافاً اینکه، مسدودکردن سپرده و اعطای دو تا سه‌برابر سپرده به عنوان قرض‌الحسنه پس از چند ماه، مورد تایید اکثریت فقها نمی‌باشد و این بزرگواران اینگونه عملیات را خلاف شرع و ربوی می‌دانند.

/ همانطور که مستحضرید، نیروی انتظامی متن اساسنامه‌ای را تنظیم کرده و هنگام دادن مجوز به صندوق‌های قرض‌الحسنه، به آنها ارایه می‌کند یا به زعم خود مسوولان صندوق‌ها، به آنان تحمیل می‌کند. بفرمایید که نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران در حالی که هیچ ربطی به نظام پولی و بانکی کشور ندارد، طبق چه ضابطه‌ای و تخصصی اقدام به چنین عملی کرده است؟

□ از سال ۱۳۷۰ صدور مجوز به عهده نیروی انتظامی بود و قاعدتاً اساسنامه‌ای که تهیه شد، با دید تخصصی و بانکی تهیه نشده بود و بنابراین، موجب گرفتاری‌های بعدی صندوق‌ها می‌شد. به‌همین دلیل، مقامات مسوول مجدداً امور نظارت بر صندوق‌ها را که کاری تخصصی بود، به سیاستگذار پولی و بانکی، یعنی به بانک مرکزی واگذار کردند.

/ یقیناً بسیاری از این صندوق‌های قرض‌الحسنه، پس از این مصوبه یا واقعاً تعطیل می‌کنند، یا به‌سوی موسسه مالی واعتباری‌شدن قدم برمی‌دارند. در این مورد چه تصمیمی گرفته شده است؟

□ تعطیل کنند، ما مشکلی نداریم. اگر متخلفند، بهتر است که تعطیل کنند. ما قبلاً هم گفتیم که با صندوق‌های قرض‌الحسنه «واقعی» کاری نداریم و آنها را حمایت هم می‌کنیم، اما اگر صندوقی متخلف باشد و نتواند یا نخواهد خود را با سیاستگذاری بانک مرکزی وفق دهد، همان بهتر که تعطیل شود، ما خوشحال هم می‌شویم. اگر چنانچه برخی از صندوق‌ها احساس نمایند که ضوابط مذکور پاسخ نیازهای آنان را نمی‌دهد، می‌توانند تقاضای شرکت تعاونی اعتبار و یا حتی موسسه اعتباری و بانک خصوصی را بنمایند. ما تسهیلات آن را برایشان فراهم می‌آوریم و هیچ مخالفتی نداریم، اما مادامی که در قالب صندوق‌های قرض‌الحسنه فعالیت می‌کنند، حق هیچگونه فعالیت بانکی را ندارند.

/ همانطور که می‌دانید، صندوق‌های قرض‌الحسنه، خودشان تمایل به نظارت سازمان اقتصاد اسلامی دارند. آیا از نظر شما، می‌توان این امکان را برای سازمان اقتصاد اسلامی فراهم کرد که زیرنظر بانک مرکزی، به امر نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه بپردازد؟ نکته دیگر این که، خود صندوق‌ها تقاضا دارند که بر سرنوشت خویش ناظر باشند و در مقرراتی که برایشان وضع می‌شود، اعمال‌نظر کنند. در این مورد چه نظری دارید؟

□ از آنجا که نظارت بر امور پول و اعتبار بر عهده بانک مرکزی است، لذا طبق قانون ما نمی‌توانیم این مهم را به نهاد دیگری واگذار کنیم، اما با توجه به کمبود پرسنل و نیاز به‌استفاده از نیروی متخصص، از کمک و یاری مقامات ذیربط استقبال می‌کنیم. در جلسات بانک مرکزی هم پیش‌بینی ارجاع کار به نهادها جهت نظارت شده است و این امر باعث می‌شود که کار ما نیز سبکتر شود.

/ شاید برای هر کسی این سوال پیش بیاید که در حال حاضر که بانک‌ها تحت نظارت بانک مرکزی هستند، باز هم تخلفاتی در آنها صورت می‌گیرد، پس چگونه می‌توان امید داشت که بانک مرکزی در نظارت برصندوق‌های قرض‌الحسنه موفق‌باشد؟

□ تهمت نزنید، به من «مورد» بدهید. این موضوع کاملاً روشن است که کار مالی با ریسک انجام می‌شود، ولی تخلف یک بانک در مقابل همه بانک‌ها چنددرهزار می‌شود؟ در این ۱۴۰هزار نفری که پرسنل بانک‌ها هستند، ممکن است پنج نفر در پنج نقطه تخلفی هم بکنند که نباید آن را به همه کارکنان بانک‌ها تعمیم داد. به‌ندرت پیش آمده است که پرسنل کاری خلاف ضوابط انجام دهد. ما کارمندان را ازبین مردم شریف انتخاب می‌کنیم و به جرأت می‌گوییم که بانک‌های ما یک‌صدم تخلف صندوق‌ها را هم ندارند، ضمن این که نظارت دوره‌ای بر آنها صورت می‌گیرد و خودکارمندان بانک هم اهل تخلف و اختلاس در امور بانکی نیستند و می‌دانند که حتی به یک مورد شکایت فوراً و دقیقاً رسیدگی خواهد شد. من این نظریه را کاملاً رد می‌کنم.

/ شنیده‌ایم که بعضی از صندوق‌های قرض‌الحسنه به پشتوانه‌هایی غیر از سازمان اقتصاد اسلامی متکی هستند و ظاهراً همان‌ها هم متخلفان در امور صندوق‌های قرض‌الحسنه هستند، و به‌نوعی اطمینان دارند که به راحتی از زیر بار نظارت شانه خالی خواهند کرد. نظر شما چیست و با این دست از صندوق‌ها چه می‌کنید؟ از طرف دیگر، معمولاً صندوق‌ها تحت کنترل و مدیریت مقامات و مراجع مذهبی یا هیات امناهای وابسته به مراکز دینی قرار دارند و خود را فراتر از دولت و دستگاه‌های دولتی می‌دانند و به نوعی نظارت‌ناپذیر می‌باشند. آیا در مورد اعمال نظارت بر آنها هماهنگی لازم به عمل آمده است یا خیر؟

□ مملکت قانون دارد و ما تابع قانون مدون هستیم و چنانچه ابهامی در قانون به‌وجود آید، به ولی فقیه مراجعه خواهیم کرد. بنابراین، هر ادعای دیگری بی‌اساس است. ما تصمیم خود را گرفته‌ایم و تا آخرین نفس ایستاده‌ایم تا برای همیشه به تخلفات این صندوق‌ها پایان بدهیم. تمامی هماهنگی‌های لازم به عمل آمده و همانطور که می‌دانید، یک فوریت این لایحه تصویب شده و به زودی مجلس هم آن را تصویب خواهد کرد. ما قویاً با صندوق‌های قرض‌الحسنه متخلف برخورد قانونی خواهیم کرد. تمام سیاستگذاری‌ها هم انجام شده و به‌زودی به‌مرحله اجرا درخواهد آمد.

/ در پایان این گفتگو، ضمن تشکر از آقای درویش، آرزو کردیم که با اجرای مقررات نظارتی، صندوق‌های قرض‌الحسنه «واقعی» شناخته و تکریم شوند و از فعالیت شیادانی که این سنت حسنه را «دام تزویر» کرده‌اند، جلوگیری به‌عمل آید. ■

تهیه کننده: شیوا معتمدی

زیرنویس‌ها

۱) مجله بانک و اقتصاد / شماره ۲۳.
۲) همان.
۳) همان.
۴) مجله بانک و اقتصاد / شماره ۲۵.